

EEN BUITENGEWOON OBSERVATORIUM

Dries Dulsster

Godshuizenlaan 83, 9000 Gent, driesdulsster@gmail.com
Als doctoraatsstudent verbonden aan de vakgroep Psychoanalyse en
Raadplegingspsychologie van de UGent.
Privépraktijk te Gent
Lid van de Kring voor Psychoanalyse van de New Lacanian School

Samenvatting: Er klinkt de laatste jaren meer en meer een oproep om naast kwantitatief onderzoek eveneens aan kwalitatief onderzoek te doen. Wanneer er sprake is van verandering binnen een therapie, lijkt het interessant te vatten wat deze transformatie is geweest en wat daar precies voor heeft gezorgd. Dit laatste is een vraag die ook analytici bezighoudt en waarvoor Lacan zelfs een specifieke onderzoeksmethode heeft ontwikkeld: de procedure van de passe. We zijn van mening dat de getuigenissen van de passe een interessante aanvulling kunnen vormen om de lacaniaanse kuur te bestuderen. Het is de bedoeling om in dit artikel deze procedure eens onder de loep te nemen. Waarover hebben we het precies als we het over 'de passe' hebben en wat zijn de historische en theoretische omkaderingen. We voorzien een korte illustratie en enkele kritische kanttekeningen bij deze procedure.

Stelwoorden: Passe, Proposition sur le psychanalyste de l'Ecole, Overdrachtsbetekenaar, Veranderingsprocessen in de analytische kuur.

Ontvangen: 20 maart 2017 **Aanvaard:** 20 juni 2017

'Il arrive parfois que certains inventeurs géniaux croient chercher quelque chose et découvrent autre chose que ce qu'ils ont cherché. C'est sans doute ce qui s'est produit avec la passe. Ce que Lacan a finalement mis en circulation, ce qu'il nous a donné - peut-être par mégarde - à travers cette procédure, et ce devant quoi il a lui-même reculé en 1978, c'est un extraordinaire observatoire.'

Claude Dumézil (Didier-Weill, 2001, p. 159)

Inleiding

Het huidige dominante discours dat inzicht wil krijgen in de effecten van psychotherapie is zonder twijfel de kwantitatieve methode (Chambless and Ollendick, 2001). We kunnen er echter niet omheen dat het moeilijk is om een therapeutisch proces in cijfers te vatten. We zien dit mooi geïllustreerd in een artikel van Truijens (2016) waar een patiënt in een postmeting van de Beck Depression Inventory duidelijk beter scoort dan in het begin van de therapie. Numeriek zou dit kunnen wijzen op een geslaagde therapie, maar wanneer men de inhoud van de therapiesessies bestudeert, verschijnt er een totaal ander beeld: toegenomen gedachten van suïcide en middelengebruik. Het doet vragen rijzen over het verloop van de kuur en wat er precies is voorgevallen. De conclusie is dan ook een oproep om als aanvulling bij de kwantitatieve resultaten de therapie-ervaring zo goed mogelijk discursief te typeren (Truijens, 2016). Het zal er dus niet meteen om gaan te becijferen of het ‘slechter’ of ‘beter’ gaat met een patiënt, maar na te gaan waardoor deze verandering werd teweeggebracht. Wanneer er sprake is van verandering binnen een therapie lijkt het veel interessanter om te onderzoeken wat deze kwalitatieve transformatie is geweest en wat daar precies voor heeft gezorgd.

Dit laatste is een vraag die ook analytici bezighoudt en waarvoor Lacan een specifieke onderzoeksmethode heeft ontwikkeld: de procedure van de passe, beschreven in zijn tekst ‘Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l’école’ (2001 [1967], p. 243-261). Deze methode houdt in dat analytici getuigen over hun eigen parcours als analysant, met de bedoeling om op een transparante manier rekenschap af te leggen van wat een analytische kuur kan teweegbrengen. Het was Lacans manier om een origineel instrument te introduceren voor de evaluatie van de resultaten van een psychoanalytische kuur (Billiet, Hoornaert, Lysy, & Vander Vennet, 2007).

We zouden de passe kunnen zien als een ‘kwalitatieve onderzoeksmethode’ binnen de lacaniaanse psychoanalyse. Het is mijn bedoeling om in deze tekst dieper in te gaan op de procedure van de passe en een overzicht te bieden van de historische en theoretische achtergrond.

De passe

Hoe ziet deze procedure er precies uit? Eerst en vooral zijn er vijf spelers in het spel: de passant, de passeurs, het kartel van de passe, het secretariaat van de passe en de school (Lacan, 2001 [1967]).

De procedure van de passe start met het besluit van een analysant, die tot de conclusie is gekomen dat zijn analyse ten einde loopt. De eerste stap in de procedure bestaat erin contact op te nemen met het secretariaat van de passe¹. Dit is een instantie binnen een lacaniaanse school die de vraag ontvangt en die de Ander vertegenwoordigt tot wie deze vraag wordt gericht. Een analysant, de passant, engageert zich in de passe vanuit de eigen overtuiging dat hij of zij, zijn of haar analyse beëindigd heeft en vanuit de wil om te getuigen over wat voor hem of haar in de analyse werkzaam is geweest. Het is hierbij dus belangrijk te benadrukken dat de procedure van de passe een gevolg is van een subjectieve transformatie in de kuur. Men maakt hier dan ook een onderscheid tussen het passagemoment in de kuur (de eerste passe) en de procedure van de passe (de tweede passe), waar het er om gaat de ervaring van de passage in de kuur zelf te kunnen verifiëren (Brousse, 1998).

Vervolgens spreekt de passant met twee andere analysanten die hem door het secretariaat van de passe worden aangeduid. Dit zijn de passeurs. Deze passeurs zijn analysanten waarvan verwacht wordt dat ze zich in hetzelfde stadium bevinden in hun kuur en dus ontvankelijk kunnen zijn voor wat er bij de passant te horen valt. De passant doet bij elke passeur afzonderlijk zijn verhaal, waarna van beide passeurs verwacht wordt dat ze naar het kartel van de passe toe de getuigenis overbrengen. De passeurs moeten dus de essentie van wat ze gehoord hebben overbrengen aan een kartel. Deze noodzakelijk tussenstap heeft vooral de bedoeling om imaginaire effecten te vermijden, zoals bijvoorbeeld het zich laten verblinden door de stijl van de passant of door een ons-kent-ons sfeertje.

Dit kartel, waarvan de samenstelling varieert, werkt op een geval dat het zelf niet rechtstreeks hoorde en het moet oordelen of er wel degelijk sprake is van een subjectieve metamorfose. Een neerslag van dit

1. Men legt dus rekenschap af van het einde van de kuur ten opzichte van een extern comité. Dit gaat uit van het idee dat de eigen analyticus het slechtst geplaatst is om iets te zeggen over het einde van de kuur van de analysant. Hij zit daarvoor zelf te veel vervat in het proces. Daarnaast biedt het de analysant ook een uitweg uit een mogelijk welles-nietesspelletje met de analyticus.

geleverde werk kunnen we terugvinden in de verslagen van de kartels van de passe. Elk kartel benadert dit op zijn eigen manier. Zo zijn er kartels die de verschillende aanvragen bespreken en illustreren waarom een getuigenis ontvankelijk werd verklaard of niet², andere bespreken eerder de klinische relevantie overhéén de getuigenissen en gaan na wat ze ons kunnen bijbrengen voor de klinische praktijk.³

Indien de getuigenis ontvankelijk wordt verklaard, zal de kandidaat vervolgens gedurende drie jaar benoemd worden tot Analyste de l'Ecole (AE). Vanuit deze benoeming is het de bedoeling het woord te nemen om iets over te brengen van de meest intieme effecten van de eigen analyse, en van hoe deze fundamentele veranderingen bewerkstelligd werden door het werk in de kuur. Doordat de AE's getuigen over hun kuur en erover in dialoog treden met de psychoanalytische gemeenschap, komt een ondervraging van de analytische theorie en praktijk tot stand. In dit laatste schuilt voor mij de absolute meerwaarde van deze getuigenissen.

Historische achtergrond

Deze procedure is ontstaan vanuit Lacans ondervraging van (en onvrede met) hoe men in de jaren '50 en '60 dacht over de vorming van analytici en de didactische voorwaarden die daaraan verbonden waren. De vorming tot analyticus werd gezien als een super-analyse waarvoor men eerst goedkeuring van een commissie moest krijgen, waarna men een analyticus en een supervisor werd toegewezen. Toen werd een strikt onderscheid gemaakt tussen dergelijke didactische analyse en een gewone analyse⁴ (Didier-Weill, 2001).

Dit wordt geïllustreerd in 'Les Recommandations d'Edimbourg' (1977 [1961]), een tekst die twintig aanbevelingen bevat betreffende de vorming van analytici. We vinden hier dat iedere didactische analyse een ritme moet aannemen van ten minste vier sessies per week en dat de sessies minstens vijfenveertig minuten moeten duren. De praktijk van Lacan, met sessies van variabele duur, was ten opzichte van deze

2. Een voorbeeld hiervan is het 'rapport du Cartel de la passe 'A5'' (2002) waar men aanhaalt dat negen van de tien aanvragen voornamelijk gaan over een toetreding tot de school, eerder dan een conclusie van een analyse.

3. Een voorbeeld hiervan is het 'rapport du Cartel de la passe 'B5'' (2002) waar we een lezing vinden over de singuliere manier waarop vrouwelijke passanten getuigen over hun weten-omgaan-met het object en een verschuiving kunnen terugvinden van het zich interesseren in het symptoom van een ander naar zich het symptoom van een lichaam van de Ander maken.

4. Deze opsplitsing lijkt de dag van vandaag niet meer gebruikt te worden.

aanbevelingen dan ook een onconventionele praktijk (Didier-Weill, 2001). We lezen in dit document dan ook de uitdrukkelijk eis dat Lacan zich aan deze afspraken moet onderwerpen. Doet hij dit niet, dan wordt hij geschrapt van de lijst met analytici die didactische analyses mogen voeren. Dit laatste zal zich uiteindelijk twee jaar later voltrekken met het 'Directive de Stockholm' (1977 [1963]).

Zes maanden later zal Lacan met zijn 'Acte de Fondation' (2001 [1964]) een eigen psychoanalytische school oprichten⁵. Het is kenmerkend dat een analytische school een visie heeft op wat een analyticus precies is en een visie over het einde van een analyse. Zijn 'Proposition' was een antwoord op deze vragen.

Hij schuift hier naar voren dat men betreffende de vorming niet alleen didactici als referentiepersonen moet gebruiken, maar ook de kandidaten zelf hierin moet betrekken en met hen over hun vorming in dialoog moet gaan (Lacan, 2001 [1967]). Hij wou een weten onttrekken aan de analysant zelf. Dit vormt een duidelijke breuk met de voorgeschreven standaarden van het IPA. Daarnaast stelt Lacan dat een analysant vrij moet zijn om zijn eigen analyticus (en controle-analyticus) te kiezen. Een psychoanalyse is didactisch vanuit een 'willen' van de analysant en dit kan men niet bepalen door een voorafgaande selectie. Er moet iets van het verlangen en van de overdracht in spel zijn.

Het lidmaatschap van de school kwam zo ook los te staan van de didactische analyse. De nadruk wordt gelegd op het werk dat men levert, waarbij we de uitdrukkelijke eis merken voor een engagement naar de school. Daarnaast eist hij van diegenen die een analyse beëindigen daarover te getuigen en rekenschap af te leggen van wat er zich tijdens de analyse heeft voorgedaan, zaken die enkel een analysant kan weten. Het engagement dat Lacan hier onderstreept zal hij drie jaar later formaliseren met zijn tekst 'Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l'école'. De uitnodiging te getuigen over het einde van een analyse zal zich vertalen in de benoeming 'analyste de l'école' (AE), voor zij die kunnen getuigen over de cruciale problemen in de kuur vanuit het actuele punt dat ze bereikt hebben in hun analyse (Castanet, 2015).

Ondanks de goede intenties zal deze procedure een ontgoocheling blijken voor Lacan (1979).

Eerst en vooral omdat het voor veel analytici een probleem was dat passeurs niet werden gekozen uit de gevestigde namen. Ze werden

5. Ecole Française de Psychanalyse

geselecteerd uit analytici die zelf nog analysant waren en door hun eigen analyticus als passeur werden aangeduid. Naast de narcistische krenking stelt zich hierbij de delicate vraag hoe men zijn eigen analysanten zou kunnen aanduiden⁶ als passeurs (Didier-Weill, 2001). De passeurs benoemen was voor Lacan het moeilijkste probleem van de passe (Lacan, 1978a).

Een ander probleem was dat hij met zijn voorstel tegen de schenen schopte van de ‘gevestigde namen’. Hun statuut van didactisch analyticus werd gereduceerd tot het niveau van een reguliere analyticus. Voor een deel van het onderwijs te rade gaan bij analytici in wording, had tot gevolg dat het statuut van de analyticus als titularis op de helling kwam te staan. Het heeft ervoor gezorgd dat een groep zich verder afsplitste en opnieuw een instituut creëerde gebaseerd op een hiërarchische structuur. (Didier-Weill, 2001, Miller 2010).

Een laatste probleem was dat de benoeming tot Analyste de l’Ecole (AE) nog niet beperkt was tot drie jaar. Het ging toen om een definitieve benoeming. Dit had tot effect dat kandidaten zich begonnen te richten naar wat ze veronderstelden dat het comité van de passe wilde horen, teneinde deze benoeming te verkrijgen. Waardoor Lacan overwoog om de benoeming op zich te schrappen, of de getuigenissen anoniem te laten verschijnen (Lacan, 1978b).

Deze kwesties werden door Miller ter harte genomen. Vanaf 1980, met het ontstaan van de Ecole de la Cause Freudienne, insisteert Miller op het belang van deze getuigenissen om telkens opnieuw de impasses van de kuur te ondervragen. Een van de veranderingen hierbij was het beperken van de benoeming van de AE’s tot drie jaar. Bovendien ging men de procedure van de passe en de benoemingen van de passeurs systematisch ondervragen. In de loop der jaren leidt dit tot een enorme stijging van het aantal getuigenissen van de passe. Deze continue stroom aan informatie helpt ons de cruciale problemen in een analyse te ondervragen.

Theoretische omkadering

De tekst ‘Proposition du 9 octobre 1967 sur l’analyste de l’école’ doorkruist een groot deel van Lacans onderwijs. Het is dan ook van cruciaal belang in te gaan op de theoretische omkadering van de procedure van de passe (Miller, 2010).

6. Iemand aanduiden als passeur lijkt dus een interventie te zijn van de analyticus. Wanneer de analysant deze taak op zich wil nemen dan kan de analyticus hen opgeven als passeur.

De eerste passe: 'Proposition du 9 octobre 1967 sur l'analyse de l'école'

Met zijn 'Proposition' (Lacan, 2001, [1967]) zal Lacan de eerste zijn die stelt dat een analyse effectief een einde kan kennen dat formaliseerbaar is en, belangrijk voor dit vertoog, overdraagbaar. (Lysy, 2007). Hij zal hiermee proberen voorbij te gaan aan het idee van Freud (2006 [1937]) dat een analyse oneindig is en dat men best elke vijf jaar een nieuwe tranche onderneemt.

Lacan zal het einde van een kuur benaderen vanuit het vertrekpunt: de overdracht en de overdrachtsbetekenaar. Om dit te illustreren eerst een voorbeeld uit de eigen praktijk:

Een man vertelt me dat hij sinds anderhalf jaar geen genot meer kan ervaren in het leven. Dit gevoel leek hem te overvallen na een bezoek aan zijn land van herkomst. Hij werd daar geconfronteerd met schrijnende toestanden en zegt dat hij ontgoocheld is in de media, de berichtgeving... De zaken worden verder geëxploreerd en hij begint te spreken over een vriend van de familie die op sterven ligt. Hij heeft het moeilijk met de culturele gewoonte om pijnlijke onderwerpen uit de weg te gaan en te verzwijgen, om te verstoppen hoe het werkelijk met iemand gesteld is. Daarbij merkt hij op dat het de gewoonte is om in een periode van rouw een baard te laten groeien. Ik kijk hem wat verrast aan en herhaal: 'baard?' Hij reageert wat verward en begint ongemakkelijk te lachen. Ongeveer anderhalf jaar eerder was hij begonnen met zijn baard te laten groeien. Een baard waarachter hij zichzelf kan verstoppen, maar vooral een baard die plots de rouw op de voorgrond plaatst...

Om wat zich afspeelt in het begin van de kuur te verhelderen, formaliseert Lacan hierbij het volgende matheem⁷:

7. Deze uitdrukking van Lacan verwijst naar het 'mytheem' van Levi-Strauss (1955). Het mytheem gaat over de kern van een mythe, het niet te reduceren, onveranderlijke element. Rond dit mytheem werd dan als het ware een imaginair verhaal ontsponnen. Het matheem heeft dus a bedoeling de essentie naar voor te halen, ontdaan van alle imaginaire elementen.

$$\frac{S}{s(S^1, S^2, \dots S^n)} \longrightarrow S^q$$

*Figuur 1: Het matheem van de overdracht.
(Lacan, 2001 [1967], p. 248)*

De overdracht wordt hier gedefinieerd als het effect van de verhouding tussen een betekenaar die naar het subject verwijst (S) en een andere, willekeurige, betekenaar (Sq). Het is deze ‘signifiant quelconque’ (Sq) die verschijnt als overdrachtsbetekenaar. Het oplichten van een betekenaar (baard) door de analyticus uit het discours van de analysant [s(s1, S2, ... Sn)] (de verzameling van alle betekenaars) creëert de overdracht. Eenvoudig gesteld gaat het hier over een ondervraging: ‘Waarom haalt hij net die betekenaar uit mijn discours?’. Of nog: ‘Wat bedoelt die analyticus en wat wil dit eigenlijk allemaal zeggen?’ Het creëert de verwachting van een weten dat het symptoom zal doen verdwijnen, dat een antwoord zal bieden op het reële.

De kuur gaat dus van start met een interventie ‘baard’ die een veronderstelling van een weten lijkt te installeren (een verondersteld wetend subject). Hierrond verschijnen dan verschillende verhalen, het moment wanneer hij de baard liet groeien, welke functie deze heeft... Er wordt aan de analyticus een weten toegeschreven over het onbewuste en de symptomen. In navolging van Miller (2010) kunnen we dit dan ook het overdrachtelijke onbewuste noemen.

Deze meesterbetekenaar zal door de kuur in het discours verschijnen en vervangen worden door een hele rij andere betekenaars, waardoor de meesterbetekenaar uit zijn geïsoleerde positie wordt gehaald (Lacan, 1973 [1964]). Deze betekenaar zal de positie van het subject niet langer meer garanderen, waardoor een analysant de kans krijgt om los te komen uit de identificaties die hieraan verbonden zijn (Laurent, 2007).

Een analysant zal zo doorheen een analytische kuur, via de vrije associatie, een weten opbouwen. We zullen zicht krijgen op de herhaling die verschijnt in zijn discours, in zijn leven en in de overdracht (Demoulin, 2001). De analysant, die in het begin slechts een weten veronderstelt bij de analyticus, zal doorheen de analytische ervaring zelf degene worden die weet. Op deze manier zal de analysant inzicht krijgen in de posities die hij onbewust inneemt. Hij zal zicht

krijgen op het kader (het fantasma) waardoor hij de wereld bekijkt en organiseert en er hierdoor afstand van kunnen nemen.

Het is met de introductie van het fantasme dat Lacan probeert voorbij de impasse van Freud te geraken (Miller, 2009). Het is dan ook niet verwonderlijk dat zijn tekst 'Proposition' net verschijnt na het seminarie over het fantasma (Lacan, 1966-1967). Het fantasma, het kader waardoor we de wereld bekijken, betreft de verhouding van het subject ten opzichte van een driftmatig genot (object a). Door het fantasma op het einde van een kuur te 'traverseren', los te laten, zal het subject de zekerheid die het fantasma hem gaf achter zich laten. Dit zal inhouden dat hij hier niet meer volledig aan onderworpen is en dat het hem niet meer volledig zal bepalen (Dumoulin, 2001).

We merken hier dus dat het weten verschuift van een verondersteld weten bij de analyticus naar een weten bij de analysant, een weten over zijn fantasma. Dit zal als gevolg hebben dat de analyticus uit zijn geïdealiseerde positie valt en niet langer zal dienen als identificatiefiguur (Dumoulin, 2001). Deze verschuiving noemen we de 'ontzetting' (*désupposition*) van het verondersteld wetend subject.

Miller (2007) zal dit zien als de eerste passe. Het is een subjectieve kanteling die zich voordoet in de kuur. De tweede passe wordt dan de procedure zelf.

De tweede passe

Wanneer we het hebben over het einde van de kuur vanuit het matheem van de overdracht, dan zien we een subject dat alleen achterblijft. De motor, de overdracht op de analyticus, is weggefallen. Nu, er mag dan wel een doorsteek van het fantasma plaatsvinden en een ontzetting van de analyticus uit zijn verondersteld wetende positie, dit wil nog niet zeggen dat er een doorsteek van de overdracht komt (Miller, 1991). Miller stelt dat er op het einde van de kuur een verschuiving optreedt van een overdracht op een analyticus, naar een overdracht op het eigen werk. Op het einde van een analyse worden we geen éénling, zonder een band met de Ander. Men schrijft zich in binnen een analytische vereniging waarbij men samen de analytische praktijk ondervraagt, dit al dan niet vanuit het eigen analytische parcours.

Het einde van de kuur zal als effect hebben dat er een veronderstelling komt dat het eigen werk verhelderend kan zijn voor zichzelf en voor anderen. In de tweede passe zal het dan ook gaan over een overdracht op het eigen werk. De passant kan getuigen over de

manier waarop het weten voor hem ontsponnen werd en wat voor hem werkzaam is geweest doorheen de kuur.

Vanuit deze theorie bekeken, vinden we in de passe dus een subject dat weet en kan zeggen wat hij weet (Miller, 2010). Het is dit weten dat Lacan, via de passe, wil onttrekken aan de passant, om zo, samen met de school, de analytische theorie en praktijk te ondervragen.

Een illustratie: 'Het gedoe met mijn ogen'

Om het belang van deze getuigenissen aan te tonen lijkt het me interessant om eens een fragment te bespreken. Op 5 december 2015 kwam Veronique Voruz te Gent spreken over haar analytisch parcours.

Voruz getuigt dat ze zich jarenlang in een onzichtbare positie bevond, samengevat als 'niet gezien, niet gekend'. Het verdedigde haar tegen een sterk bedreigende Ander. Na meer dan tien jaar analyse was er echter een sterk verlangen om van zich te laten horen, wat haar een 'beetje bekend' maakte. Echter, toen ze begon het woord te nemen, verscheen er een nieuw symptoom: systematische oogontstekingen. Het was een symptoom dat jaren duurde en waar verschillende interventies bevestigden dat het symptoom overgedetermineerd was. Het weten rond het symptoom bouwde zich op, maar alle interpretaties bleven zonder effect. Ze had er zich bij neergelegd en zag het als de prijs die ze moest betalen om te spreken in het openbaar.

Wanneer ze voor een klinische conversatie haar tekst doorstuurt met de titel 'er bestaat geen moeder die goed genoeg is', sloegen haar ogen rood uit en verscheen er een dikke, geelachtige etter. In enkele minuten waren haar ogen opgezwollen en rood omrand. Ze haastte zich naar haar analyse.

Vanaf het moment dat ze op de divan lag, opende ze haar mond en zei: 'C'est mon histoire d'yeux...' ('het gedoe met mijn ogen'). De analytica sprong recht, riep uit: 'Dieu!' (God!) Eindelijk hoor ik het!' en zette haar zonder boe of bah aan de deur. Ze getuigt dat het symptoom quasi onmiddellijk stopte en het sindsdien nog slechts in geringe mate de kop heeft opgestoken. Voor Voruz is dit laatste een voorbeeld van wat Lacan (2005 [1975-1976]), p.17) zegt in zijn Seminarie over Joyce: '... uiteindelijk hebben we enkel dit, de equivoque, als verweer tegen het sinthoom.'

Het was voor haar vanzelfsprekend dat haar casus niet zonder verband is met haar kindertijd en adolescentie. Haar moeder geloofde zowel in de duivel als in de hel. Ze vertoonde een haat voor de

vrouwelijkheid van haar dochters, wat zich vertaalde in uitspraken als: ‘Je bent de gezant van de Prins van de Duisternis’ of ‘Je hebt de duivel in je lichaam’. Ze vertelt dat de hatende, krankzinnige blik van haar moeder op haar viel wanneer ze weigerde stil en onzichtbaar te blijven.

Voor haar heeft de interpretatie van de equivoque van de analyticus het effect van duiveluitdrijving gehad: de uitdrijving van het krankzinnige verlangen van haar moeder, waarvan het spoor een lichaamsgebeurtenis heeft veroorzaakt.

Dergelijke getuigenis zet aan tot ondervragen van de klinische praktijk. Hoe zit dat met interventies op het weten? Moeten we die dan achterwege laten? Waarom zouden ze het symptoom niet kunnen raken? Vinden we dit in andere getuigenissen terug? Vinden we dit terug in andere analytische stromingen en hoe kaderen zij dit? Wat is dan precies een equivoque, dubbelzinnige betekenaar, en hoe verklaar je dat een dergelijke interventie zulke effecten teweegbrengt? Het zijn voor mij allemaal vragen die ons verder aan het werk zetten, waarover we met Voruz in dialoog kunnen treden en zo verder onze praktijk en theoretisch kader kunnen ondervragen.

Discussie

De passe is zowel historisch, theoretisch als klinisch een boeiend instrument om de lacaniaanse psychoanalyse te ondervragen. We mogen het echter niet nalaten deze procedure kritisch te bekijken.

Een eerste vraag die we ons kunnen stellen is of het probleem van de hiërarchie werkelijk verdwenen is. De benoeming tot ‘analyste de l’école’ (AE) heeft een speciaal statuut binnen de school. Zo vinden we in de getuigenis van Bruno de Halleux (2014) dat het iets was waarvan hij droomde. Daarnaast blijft de benoeming van de passeurs, alsook de transparantie van het al dan niet benoemen tot AE, een vaag gegeven. Wanneer we lezen dat het Lacans bedoeling was om van de passe een springplank te maken voor jongeren, om in één sprong de oversteek te maken in een parcours waar ouderen jaren over doen (de Halleux, 2014), kunnen we ons de vraag stellen waarom het meestal de ‘gevestigde waarden’ zijn die de benoeming tot AE krijgen.

Een tweede probleem is dat de functie van de AE lijkt gereduceerd te worden tot een getuigenis over de eigen analytische kuur. Het was Lacans bedoeling de analyticus van de school de verantwoordelijkheid te geven om de theoretische concepten te ondervragen, alsook de

School waar de analyticus deel van uitmaakt. De ondervraging van de school lijkt veel minder op de voorgrond te staan.

Als laatste zouden we het idee kunnen krijgen dat een analyse logisch gezien uitmondt in een getuigenis via de *passé*. Indien we in herinnering brengen dat Lacan (2001 [1975]) verwijst naar Joyce als voorbeeld van het beste wat men van een analyse kan verwachten, kunnen we ons hier vragen bij stellen. Joyce is namelijk op geen enkel moment in analyse geweest. Wat is dan het beste dat we kunnen verwachten? We mogen de *passé* dus niet beschouwen als een te bereiken ideaal eindpunt. De focus moet liggen op een ondervraging van de psychoanalytische theorie en praktijk.

Het zijn verschillende kanttekeningen bij deze procedure waar we ons vragen bij moeten stellen. Voor een verdere studie van de lacaniaanse psychoanalyse mogen we ons dus niet beperken tot dit materiaal. Zo zouden we de suggestie doen om in dialoog te gaan met analysanten, die geen deel uitmaken van de ‘analytische gemeenschap’ of die ‘slechts’ enkele maanden een analytische kuur hebben doorgemaakt. Een andere piste zou zijn te dialogeren met analytici en hen bevragen over hoe zij eventueel de subjectieve veranderingen in een kuur begrijpen. We zouden ook getuigenissen kunnen verzamelen van analysanten voor wie de kuur geen meerwaarde heeft geboden en nagaan wat dit ons kan leren over de analytische praktijk.

Besluit

Met de *passé* introduceert Lacan een origineel instrument voor de evaluatie van de resultaten van een psychoanalytische kuur. Deze getuigenissen proberen een antwoord te bieden op de moeilijkheden die Lacan ervaaarde in de vorming van analytici en laten toe de psychoanalytische operatie te ondervragen en analytische concepten verder te verduidelijken.

Er blijven echter enkele aspecten aanwezig waarmee we rekening moeten houden. Zo kunnen we ons blijvend vragen stellen rond de aanwezigheid van een hiërarchie en de benoeming van de *passés*. We zouden ook het idee kunnen krijgen dat de *passé* het enige mogelijke eindpunt is van een geslaagde analyse. We moeten ons de vraag stellen wat andere mogelijke modaliteiten zijn waarop een kuur kan eindigen en daarbij niet vergeten dat het van cruciaal belang is de psychoanalyse niet enkel te ondervragen vanuit de getuigenissen van de *passé*, maar ook via getuigenissen van elkeen die zich engageert voor een analytische behandeling.

We kunnen er echter niet omheen dat de passe ons doet inzicht krijgen in een ver doorgevoerde analyse en dat we rekenschap moeten afleggen van wat we precies in deze getuigenissen te horen krijgen. Het is tenslotte een 'buitengewoon observatorium' en loont zeker de moeite om bestudeerd te worden.

An extraordinary observatory

Summary: In recent years, there has been a call for qualitative research in addition to quantitative research. When we can observe that a change occurred within therapy, it is interesting to understand what this transformation has been and to grasp the cause of this change. The latter is a question that also concerns analysts and for which Lacan has developed a specific research method: the procedure of the pass. We believe that the testimonies of the pass can be an interesting addition to study Lacanian psychoanalysis. The purpose of this article is to review this procedure. What is this procedure and what are the historical and theoretical frameworks. We provide a brief illustration and some critical notes in this procedure.

Keywords: The Pass, Proposition on the Psychoanalyst of the School, Signifier of Transference, Processes of change in the analytic cure.

Bibliografie

- Billiet, L.; Hoornaert, G; Lysy, A.; Vander Vennet, L. (2007). Voorstelling van het Werkseminarie 'Lacans School en Passe'. Inwit (2/3). Tijdschrift van de Kring voor Psychoanalyse van de New Lacanian School. Brussel. p. 268-269
- Castanet. H.; Strassmann S. (2015). *Comprendre Jacques-Alain Miller*. Max Millo Editions. Parijs.
- Chambless, D.L. & Ollendick, T.H. (2001). Empirically supported psychological interventions: Controversies and evidence. *Annual Review of Psychology*, 52, 685-716.
- de Halleux, B. (2013[2012]). Twingo. La Cause du désir (83). Navarin éditeur, Paris, p. 56-59.
- Didier-Weill, A. (2001). *Quartier Lacan*. Editions Denoël. Paris.
- Demoulin, C. (2001). *La psychanalyse, thérapeutique?* Editions du Champ lacanien, Paris.
- Freud, S. (2006, [1937]). Eindige en Oneindige Analyse. *Werken (6)*. Boom. Amsterdam. P. 264-305.
- Lacan, J. (1966-1967). *Le Séminaire, Livre XIV: Logique du Fantasme*. Niet gepubliceerd.
- Lacan, J. (1973 [1964]). *Le Séminaire, Livre XI: Les Quatre Concepts Fondamentaux de la Psychanalyse*. Paris. Seuil.
- Lacan, J. (1978a). Intervention sur l'exposé de M. Safouan: La proposition d'Octobre 1967 dix ans après. *Lettres de l'Ecole Freudienne (23)*. p. 19-20
- Lacan, J. (1978b). Discours de clôture des Assises de l'Ecole Freudienne de Paris sur 'l'expérience de la passe. *Lettres de l'Ecole Freudienne (23)*. p. 180-181
- Lacan, J. (1979). Conclusion – 9e Congrès de l'Ecole Freudienne de Paris sur 'La transmission'. *Lettres de l'Ecole (25)*, 2. p. 219-220
- Lacan, J. (2001 [1964]). Acte de fondation. *Autres Ecrits*. Paris. Seuil. p. 229-243.
- Lacan, J. (2001 [1967]). Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l'Ecole. *Autres Ecrits*. Paris. Seuil. p. 243-261
- Lacan, J. (2001 [1975]). Literatorre. *Autres Ecrits*. Paris. Seuil. p. 11-22.

- Laurent, E. (2007) Naissance du sujet supposé savoir. *Bulletin de la NLS* (2). Dumortier. Tournai. p. 7-18
- La Directive de Stockholm. (1977 [1963]). *Ornicar?* (8) p. 81-83
- Les Recommandations D'Edimbourg (1977 [1961]). *Ornicar?* (8) p.19-21
- Lévi-Strauss, C. (1955). The Structural Study of Myth. *Journal of American Folklore* (68). p. 428-444.
- Lysy, A. (2007). Inzet en actualiteit van de passe. *Inwit* (2/3). *Tijdschrift van de Kring voor Psychoanalyse van de New Lacanian School*. Brussel p. 270-282
- Miller, J.-A. (1991). Remarque sur la traversée du transfert. *Cause Freudienne* (18). p. 18-21.
- Miller, J.-A. (2001). *Le lieu et le lien*; les van 31 januari 2001. Niet gepubliceerd.
- Miller, J.-A. (2007). The Second Pass. Afgehaald van:
http://www.lacan.com/symptom/?page_id=226 op 29/2/2016.
- Miller, J.-A. (2009). Quand la cure s'arrête. *Quarto* (96). Brussel. p. 10-15.
- Miller, J.-A. (2010). La passe du parlêtre. *La Cause freudienne* (74). Rue Huysmans. Paris. 113-123.
- Miller, J.A. (2016). L'inconscient et le corps parlant. Afgehaald via
<http://wapol.org/fr/articulos/Template.asp?intTipoPagina=4&intPublicacion=13&intEdicion=9&intIdiomaPublicacion=5&intArticulo=2742&intIdiomaArticulo=5> op 9 september 2016.
- Rapport du Cartel de la passe 'B5'. (2002). *La Cause Freudienne* (50). p. 58-62.
- Rapport du Cartel de la passe 'A5'. (2002). *La Cause Freudienne* (50). p. 53-58.
- Truijens, F. (2016). Do the numbers speak for themselves? A critical analysis of procedural objectivity in psychotherapeutic efficacy research. *Synthese*. Published Online.
- Voruz, V. (2015). 'Het gedoe met mijn ogen'. Lezing gebracht op de internationale studiedag van de Kring op 5 december 2015. Het Pand. Gent